

ÖZÖNNÖVÉNY, ÖZÖNÁLLAT

Jelen közlemény szerzője nem nyelvész, de fűvészeti szakterületén törekszik a magyar nyelv ügyének védőjeként is őrt állni (Balogh 2003a, 2010b, Csathó és mtsai. 2014, Szabó T. – Ubrizsy Savoia 2017). Az alábbiakban egy bokornyai, előtte legfeljebb csak magyarosítva létező idegen invázióbiológiai szakkifejezés magyarra ültetési javaslatának példáján szeretne a magyar fűvészet és nyelvészet tudományai számára történeti lábjegyzetet adni.

A tárgykör az utóbbi fél évszázadban a természetvédelem, de a nemzetgazdaságok számára is világszerte egyre komolyabb gondot jelentő, az élővilág sokféleségét mind súlyosabban veszélyeztető biológiai inváziók. Az ezeken belüli növényi inváziók tanulmányozása közben szerző az *inváziós gyom* szakkifejezés magyar változatául negyedszázada javasolta az *özöngyom* (Balogh 1998a, 1998b), majd az *inváziós növényre az özönnövény*, az inváziós fajra az *özönfaj* szavakat, illetve az *inváziós/elözönlő* szóbokor további elemeit (Balogh 2003a, 2003b). Csak a lényegét összegezve: egyrészt azért, mert az *invázió* szó magyarul *előzönlést* (is) jelent, másrészt pedig mert elég szemléletesen érzékelteti e növények lényegi vonását. Az egyik földrésről a másikra átkerülő növényfajok kis hányada – az *inváziós* vagy *özönnövények* – ugyanis különböző adottságai, viselkedése, a hátrahagyott fogyasztó és kórokozó szervezetek hiánya stb. folytán rendkívüli mértékben elszaporodik. Teszi mindezt az őshonos növénytakaró (növényfajok, növénytársulások) kárára, midőn *előzönlésükkel* mintegy élő eltörlőként (bioradírként) szorítja ki azokat eredeti élőhelyeikről.

Példának okáért Európában ilyen *özönnövény* az Észak-Amerikából származó magas aranyvessző (*Solidago gigantea*) vagy a Kelet-Ázsiában őshonos japán óriáskeserűfű (*Fallopia japonica*) (Balogh 1998b), Észak-Amerikában ugyanakkor az Európából odakerült réti fűzény (*Lythrum salicaria*) említhető a számos lehetséges példa közül. Egy részük az emberi egészségre is káros. Ilyen a nálunk legismertebb *özönnövény*, az Észak-Amerikából behurcolt, virágporallergén parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia*) (György 2010), vagy a Kaukázus térségéből óriás lágyszárú dísnövényként egykoron főleg Nyugat-Európába betelepített, majd kivadult és meghonosodott kaukázusi medvetalp (*Heracleum mantegazzianum*); utóbbi érintésre vagy kifolyó nedve és a napsugárzás együttes hatására bőrgyulladást (fito-fotodermatitist) okoz (amelyet a szerző saját kézfejről készített fényképe szemléltet egy

özönnyövényes ismeretterjesztő plakáton; Mihály 2005). A példák sora mind a növényi és állati *özönfajok*, mind a további földrészek kölcsönös vonatkozásában is tovább folytatható lenne.

Nos, az *inváziós gyom*, illetve az *inváziós növény* szakszavak szerző által (időközben ismeretterjesztő közleményekben is használt; Balogh 2003b, 2010a) magyarra ültetett *özöngyom*, illetve *özönnyövény* változatai a rákövetkező években látványosan elterjedtek a hazai tudományos, majd ismeretterjesztő szakirodalomban, olyannyira, hogy a tárgykörben megjelent két tanulmánykötet címe is ez lett: *Biológiai inváziók Magyarországon: Özönnyövények I–II.* (Mihály – Botta-Dukát 2004, Botta-Dukát – Mihály 2006). A javaslat első írásbeli használóinak egyik közlési helye Magyarország növénytársulásainak vörös könyve volt (Borhidi–Sánta 1999). Később az invázióbiológia hazai nevezéktanával foglalkozó tanulmányokban (Balogh 2003a, Botta-Dukát és mtsai. 2004) is ajánlás tárgya, illetve további szakkönyvek (Genovesi–Shine 2007, Csiszár–Korda 2015), európai uniós cselekvési terv (Nagy és mtsai. 2020) és szakcikkek (Keszei 2005, Pestiné 2008) vették címükbe, vagy használták egyre gyakrabban szövegtestükben (Ripka 2010, Csiszár 2012, Dancza 2012), hogy ezúttal csak néhány példát említsünk.

A szakterület 2011-ben Szombathelyen rendezett világléptékű tudományos összejövetelének magyar címváltozata is már a nevében viselte: *Az Özönnyövények Ökológiájának és Kezelésének 11. Nemzetközi Konferenciája* (Balogh 2011). Hasonlóképpen került tudományos ismeretterjesztő film (Zsóka 2006), plakátok (pl. Mihály 2005), szórólapok (pl. DINPI 2015), terepi zsebhatózó (Schmotzer 2008), napilap- (György 2010, Kozma 2010) és folyóiratcikkek (Füri 2016), települési hírlás (Schmotzer 2015), útmutató (Korda és mtsai. 2018), rendezvény (Balogh–Víg 2019), tankönyvek (Nádai 2019a, b, 2020) és világhálós cikkek (pl. Sokszinű Vidék 2021) címeibe, szövegeibe is.

A szerző az *özönnyövény* értelemszerű megfelelőjeként az *inváziós állatokra* az *özönállatok* kifejezés használatának lehetőségét is felvetette (Balogh mscr. 1999), miként ezt később levélben néhány állattanásznak is megírta. Ennek nyomán az *özönállat* szó is megjelent, ezúttal természetesen az állattani szakirodalomban, így például a portugál meztelencsiga, *Arion lusitanicus* (Uherkovich–Varga 2005) vagy az észak-amerikai jelzörák, *Pacifastacus leniusculus* (Illés–Kiszely 2006) állatfajokra vonatkozóan. Az *özönállat* (és kifejezésbokra) azonban eddig korántsem terjedt el úgy, mint az *özönnyövény* (és kifejezésbokra); jobbára csak néhány, az alábbi állatcsoportokkal foglalkozó kutató használta azóta pl. az *özöncsigák*, *özönrákok*, *özönhalak* (Balován 2010, Balogh és mtsai. 2017, Tatár és mtsai. 2020) szak-kifejezéseket. Az e sorok szerzőjétől származó, vonatkozó szómagyarítási

javaslat révbe érését jelentő címmel újonnan megjelent (a szó eredetét egyébként nem említő) *Özönállatfajok* című kötet (Haraszthy 2022) áttörést hozhat e szakkifejezés és -bokra használatának elterjedésében is, különös tekintettel a köznyelvre. (Más része a tárgykörnek, de érdemesnek tartjuk itt főlemlíteni azon javaslatunkat, hogy az *özönnövények* és *özönállatok* szakkifejezések magyarosított idegen változatának használata esetén a magyarosabb *inváziós növény*, illetve *inváziós* állat szóalakokat használjuk, míg az *invazívot* hagyjuk meg az orvosi szaknyelv számára, vö. pl. *invazív*, vagyis a szervezetbe behatoló beavatkozások.)

A világháló – 2010. január közepén / 2022. december végén – az alábbi találatszámokat adta ki ezekre a szavakra: *özöngyom*: 200 / 1700, *özöngyomok*: 578 / 1800, *özönnövény*: 640 / 9570, *özönnövények*: 5210 / 8730, *özönállat*: 1 / 17, *özönállatok*: 1 / 20, *özönfaj*: 183 / 2260, *özönfajok*: 949 / 6340. (További világhálós adalék, hogy a Microsoft Office Outlook levelezőprogram angol–magyar automata fordítóprogramja is az *idegenhonos özőnfajok* megfelelőit alkalmazza az *IAS*-ra, *invasive alien species*-re.) Lássza az utókor, miként alakulnak e számok az idő múlásával!

Akárhogy is, saját szavaink lettek tehát újabb néhány, eddig magyarítva nem (csak magyarosítva) létező szakkifejezésre, míg más nyelvek vonatkozó szövegkörnyezeteiben még többnyire egyöntetűen csak az *invade*, *invasion*, *invasive* (illetve az adott nyelvre formált alakjai) *özönlének*. Magyarán szólva: *örömözön* anyanyelvünk tucatnyi új szava (szóbokra) keresztapjának lenni.

Szakirodalom

- Balogh Lajos 1998a. Kedves Gólyahír-olvasó Munkatársaim! (Körleveles kérés a *Caltha* botanikai levelezőlista tagságához egyes özőngyomok adataival, illetve begyűjtendő példányaival kapcsolatban.) *Gólyahír* (Vácrátót) 1/4: 11.
- Balogh Lajos 1998b. Külső alaktani megfigyelések a *Fallopia* × *bohemica* (Chrtek & Chrtková) J. Bailey (*F. japonica* × *F. sachalinensis*) hibridfaj magyarországi jelenlétének alátámasztásához. In: Aktuális flóra- és vegetációkutatás Magyarországon. II. konferencia, Felsőtárkány. *Kitaibelia* 3/2: 255–6.
- Balogh Lajos (mscr.) 1999. *Adventív invazív növények jelenlétének mai mértéke a Rába mentén, Alsószölnök és Vasvár között*. In: Aktuális flóra- és vegetációkutatások Magyarországon III. konferencia, Szombathely, 1999. nov. 26–28. Kézirat. Savaria Múzeum, Természettudományi Osztály, Szombathely.
- Balogh Lajos 2003a. Az adventív-terminológia négynyelvű segédszótára, egyben javaslat egyes szakszavak magyar megfelelőinek használatára. *Botanikai Közlemények* 90/1–2: 65–93. s. l.
- Balogh Lajos 2003b. Hívatlan vendégek. Özőnnövények a Rába mentén. *TermészetBÚVÁR* 58/2: 2–5.

- Balogh Lajos 2010a. Özönnövény. In: Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna (szerk.): „*Hol az a táj szab az életnek teret / Mit az Isten csak jókedvében teremt.*” *Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből, 2003–2009.* MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete. Vácrátót. 39.
- Balogh Lajos 2010b. Ímé!, villámlevél; özönnövény, özönállat. In: A szerkesztőség levelesládájából (Olvasói levél a címben jelölt szavak magyarításáról). *Magyar Orvosi Nyelv* 10/2: 50–51.
- Balogh Lajos 2011. Az Özönnövények Ökológiájának és Kezelésének 11. Nemzetközi Konferenciája (11th International Conference on the Ecology and Management of Alien Plant Invasions (EMAPi 2011)), Szombathely, 2011. augusztus 30. – szeptember 3. *Vasi Szemle* 65/5–6: 697–700.
- Balogh Lajos – Szinetár Csaba – Dénes Szilveszter 2017. A vízi élővilág rejtőző menedéke: a Potyondi-mocsár Szombathelyen. In: *XI. Magyar természetvédelmi, biológiai konferencia: „Sikerek és tanulságok a természetvédelemben”.* Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2017. nov. 2–5. *Absztraktkötet* (szerk.: Mizsei Edvárd, Szepesváry Csaba) 41–42.
- Balogh Lajos – Vig Károly (szerk.) 2019. Biológiai inváziók – özönnövények és özönállatok. Előadóiülés a Savaria MHV Múzeum és az MTA VaTT szervezésében. Savaria Múzeum, 2018. nov. 29. In: Bodorkós Orsolya – Tanai Ibolya – Tóth Kálmán: *Eseménylétár 2018. Konferenciák, tanácskozások. Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője* 41: 191.
- Balován Bence 2010. Lápi póc (*Umbra krameri*) Fajvédelmi mintaprogram. Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar. *Tudományos diákköri konferencia dolgozatainak összefoglalói.* Gödöllő, 2010. nov. 24. Témavezetők: Müller Tamás, Tatár Sándor.
- Borhidi Attila – Sánta Antal (szerk.) 1999. *Vörös könyv Magyarország növénytársulásairól. I–II.* Természetbúvár Alapítvány Kiadó. Budapest.
- Botta-Dukát Zoltán – Balogh Lajos – Szigetvári Csaba – Bagi István – Dancza István – Udvardy László 2004. A növényi invázióhoz kapcsolódó fogalmak áttekintése, egyben javaslat a jövőben használandó fogalmakra és azok definícióira. In: Mihály Botond – Botta-Dukát Zoltán (szerk.) *id. mű.* 35–59.
- Botta-Dukát Zoltán – Mihály Botond (szerk.) 2006. *Biológiai inváziók Magyarországon: Özönnövények II.* Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötetei 10. Budapest.
- Csathó András István – Balogh Lajos – Bagi István 2014. Növénynév.hu, kezdeményezés a magyar növénynevezéktan terén. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.): *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve.* Éghajlat Könyvkiadó. Budapest. 267–78.
- Csiszár Ágnes (szerk.) 2012. *Inváziós növényfajok Magyarországon.* Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó. Sopron.
- Csiszár Ágnes – Korda Márton (szerk.) 2015. *Özönnövények visszaszorításának gyakorlati tapasztalatai. Rosalia kézikönyvek 3.* Duna-Ípoly Nemzeti Park Igazgatóság. Budapest.

- Dancza István 2012. Az inváziós növények elleni küzdelem Európában, különös tekintettel az EPPO (Európai és Földközi-tenger Melléki Növényvédelmi Szervezet) operatív tevékenységére és hazai vonatkozásaira. *Növényvédelem* 48/1: 2–14.
- DINPI é. n. [2015]. *Küzdelem az özönnövények ellen a Duna árterén* (ismeretterjesztő szórólap). Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatósága. Budapest.
- Füri András 2016. Áldás vagy csapás? Özönnövény- és állatfajok Magyarországon. *Szolgatárs, Baptista folyóirat* 25/2: 54–9.
- Genovesi, Piero – Shine, Clare (2007): *Európai stratégia az özönfajok ellen. Az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló egyezmény (Berni egyezmény) dokumentuma* (ford.: Torda Gergő). Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium. Budapest.
- György Zsombor 2010. Nehéz napok. Mindeddig elégtelennek bizonyult a parlagfű elleni küzdelem. *Magyar Nemzet* 73/234: 21, 24 (2010. 08. 28.).
- Haraszthy László (szerk.) 2022. *Özönállatfajok Magyarországon. Rosalia kézikönyvek* 5. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Külgazdasági és Külügyminisztérium. Budapest.
- Illés Péter – Kiszely Pál 2006. Tíz lábú rák (*Decapoda*) állományok változása Vas megyében. *Cinege, Vasi Madártani Tájékoztató* 11/44–6.
- Keszei Balázs 2005. Adatok a Répce menti mocsárrétek területén előforduló özönnövények előfordulásáról és állományaikról. *Cinege, Vasi Madártani Tájékoztató* 10: 53–7.
- Korda Márton – Csiszár Ágnes – Kun András 2018. *Mi nyílik a kertemben? Miért veszélyesek az özönnövények, és hogyan védekezhetünk ellenük?* (szerk.: Joó Zsófia, Kerpely Klára) WWF Magyarország. Budapest.
- Kozma Gábor 2010. A klímaváltozás ideje. Egyre több helyen láthatunk behurcolt özönnövényeket is. *Vas Népe* 55/43: 1, 4.
- Mihály Botond (szerk.) 2005. *Özönnövények Magyarországon* (ismeretterjesztő plakát). KTM TvH, MTA ÖBKI, NTKSz. Budapest, Vácrátót.
- Mihály Botond – Botta-Dukát Zoltán (szerk.) 2004. *Biológiai inváziók Magyarországon – Özönnövények*. A KvVM Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötetei 9. TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó. Budapest.
- Nádai Magda 2019a. *Idegenhonos özönfák és -cserjék megismerése, visszaszorítása*. Balogh Gyöngyi. Budapest.
- Nádai Magda 2019b. *Idegenhonos vízi özönfajok megismerése, visszaszorítása*. (Kiadó és kiadás helye feltüntetése nélkül) [Budapest].
- Nádai Magda 2020. *Idegenhonos lágyszárú özöngyomok megismerése és visszaszoríthatósága*. Szerző kiadása. [Budapest].
- Nagy Gergő Gábor – Czirák Zoltán – Demeter András – Dóka Richárd – Fadel Nadin – Jónás Bianka – Riskó Andrea – Schmidt András – Sulyán Péter – Vácsi Olivér – Érdiné Szekeres Rozália 2020. *Az európai uniós jegyzéken szereplő idegenhonos inváziós fajok terjedési útvonalainak magyarországi átfogó elemzése és értékelése, valamint a terjedési útvonalak cselekvési tervei*. Agrárminisztéri-

- um, Természetmegőrzési Főosztály. Budapest.
- Pestiné Rácz Éva Veronika 2008. Az özönnövények irtási sikerességének vizsgálata térbeli modellek alapján. *Természetvédelmi Közlemények* 14/105–16.
- Ripka Géza 2010. Jövevény kártevő izeltlábúak áttekintése Magyarországon (I.). *Növényvédelem* 46/2: 45–58.
- Schmotzer András 2008. *Özönnövények a Tisza mentén. Képes zsebhatározó*. Szövetség az Élő Tiszáért. Budapest.
- Schmotzer András 2015. „Az idegenek köztünk vannak!” *Noszvaji Hirmondó, Noszvaj község információs lapja*. 12/ 21–22.
- Sokszíniú Vidék 2021. Online térképen az özönnövények magyarországi inváziója. *Sokszíniú Vidék*. <https://sokszinuvidek.24.hu/mozaik/2021/03/13/noveny-invazios-fajok-szegedi-tudomanyegyetem-invaziv-noveny/> (Letöltés: 2021. 03. 13.)
- Szabó T. Attila – Ubrizsy Savoia Andrea 2017. A szótáríró és tudománytörténész Priszter Szaniszló évszázada(i). *Botanikai Közlemények* 104/2: 195–204.
- Tatár Sándor – Sallai Zoltán – Müller Tamás 2020. A lápi póc. In: Müller Tamás – Urbányi Béla – Staszny Ádám (szerk.): *Veszélyeztetett lápi halak megóvása (lápi póc, réticsík, széles kárász)*. (2., mód. kiad.). Szent István Egyetem, Vármédia Print Kft. Gödöllő.
- Uherkovich Ákos – Varga András 2005. Vizsgálatok a Zselic puhatestű (Mollusca) faunáján. *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 29: 43–63.
- Zsóka Zoltán (operatőr, forgatókönyvíró, rendező), Balogh L. – Botta-Dukát Z. – Füredi T. – Horváth Gy. J. – Horváth Z. – Hódi L. – Juhász M. – Mihály B., Pintér S. – Sándor K. – Somodi I. – Szabó Zs. – Takács A. A. – Tóth B. – Traub Gy. – Vajda Z. – Visnyovszky T. (munkatársak) (é. n. [2006]. *Özönnövények – magyar ismeretterjesztő dokumentumfilm*). Viderent Videoszolgáltató Kft., Budapest (producer: Dudás István) 28’51”, filmazonosító: F/4379/D (Bemutatta: Duna Televízió, 2007. ápr. 4., első ismétlés: Duna II [Autonómia] Televízió, 2007. ápr. 13.)

Balogh Lajos

botanikus főmuzeológus, osztályvezető
Savaria Múzeum, Természetudományi Osztály
E-mail: balogh.lajos@savariamuseum.hu
<https://orcid.org/0000-0001-9213-7044>